

СИСТЕМА ЗАХИСТУ КУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ ПІД ЧАС ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

Коба М. М.

доктор філософії в галузі права, доцент, доцент кафедри правового
забезпечення та правоохоронної діяльності
Київський інститут Національної гвардії України, Україна

Коба О. В.

канд. пед. наук, старший дослідник, доцент кафедри управління підрозділами
Національної гвардії України
Київський інститут Національної гвардії України, Україна

У XXI столітті проблема збереження культурної спадщини стала надзвичайно актуальною, особливо на фоні поширення збройних конфліктів і воєн. Вони становлять серйозну загрозу для культурних цінностей різних країн, змушуючи науковців та дослідників постійно вивчати цю проблему та виявляти нові аспекти захисту культури. Особливо актуальним це питання є для нашої неньки України, яка зіткнулася спочатку з окупацією окремих територій з початку 2014 року, і, врешті, з повномасштабним вторгненням російських військ в лютому 2022 року. Це вторгнення можна розглядати не тільки як військовий конфлікт, але і як агресію проти культури українського народу, оскільки російські окупанти активно намагаються знищити культурну спадщину України, зазіхаючи на історичне минуле нашого народу.

Захист культурних цінностей під час збройних конфліктів має велике міжнародне значення, і одним з ключових документів, що регулюють це питання, є Гаазька конвенція 1954 року [1]. Цей договір визначає необхідність охорони культурних об'єктів під час збройних конфліктів, закріплюючи відповідальність країн за збереження світової культурної спадщини. Також дану проблематику свого часу досліджували О. Котляр [2], В. Гулкевич [3], Н. Мельниченко [4] та ін.

Питання захисту культурної спадщини під час збройних конфліктів набуло широкого міжнародного визнання у XX і XXI століттях. Чинне законодавство нашої країни визначає культурні цінності як об'єкти матеріальної та духовної культури, що мають художнє, історичне, етнографічне та наукове значення і підлягають збереженню, відтворенню та охороні відповідно до законодавства України [5]. Однак,

культурні об'єкти — це не лише пам'ятки архітектури, музеї чи археологічні пам'ятники, а й частина ідентичності націй, носії історичної пам'яті та творчих досягнень людства. Я переконана, що знищення або пошкодження таких об'єктів може призвести до втрати неоціненних знань і традицій, що є важливою складовою культурного надбання майбутніх поколінь!

Збройні конфлікти несуть серйозну загрозу культурним цінностям. З історичних прикладів можна згадати масове руйнування під час Другої світової війни, війни в Югославії чи руйнування в Сирії, а також жахливі події, пов'язані з російською агресією проти нашого народу. В наведеному контексті відбуваються не лише випадкові пошкодження через бойові дії, але й цілеспрямоване знищення, пограбування і нелегальна торгівля культурними об'єктами, що ставить під загрозу культурні надбання цілих народів.

Для попередження таких втрат світова спільнота розробила низку міжнародних правових інструментів, спрямованих на захист культурних цінностей під час воєн. Одним з найважливіших документів є Гаазька конвенція про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту 1954 року, прийнята під егідою ЮНЕСКО. Вона визначає обов'язок держав не лише захищати культурні об'єкти на своїй території, але й утримуватись від руйнування культурних цінностей в інших країнах під час конфліктів. Конвенція передбачає особливі заходи захисту, включаючи спеціальні знаки для позначення культурних об'єктів, створення зон безпеки, а також санкції для тих, хто порушує її положення.

Також до вказаної конвенції були прийняті два важливі протоколи, що доповнюють і розширюють її положення. Перший Протокол 1954 р. був прийнятий одночасно з самою конвенцією і зосереджується на забороні вивезення культурних цінностей з окупованих територій під час збройних конфліктів. Він також встановлює правила повернення вивезених або конфіскованих культурних об'єктів після завершення бойових дій. Другий Протокол до Гаазької конвенції був прийнятий у 1999 році і значно посилив її положення. Він відповідає на нові виклики, що виникли після прийняття основного документа, та уточнює механізми захисту культурних цінностей.

Окрім міжнародних правових інструментів в системі національного законодавства існує ряд нормативно-правових актів, які регулюють

питання захисту культурних цінностей. Серед них Основний закон нашої країни, ЗУ «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей» від 21.09.1999 № 1068-XIV, Постанова КМУ «Про затвердження Порядку проведення державної експертизи культурних цінностей та розмірів плати за її проведення» від 26.08.2003 № 1343 та інші.

Система захисту культурних цінностей під час збройних конфліктів — це сукупність міжнародно-правових норм, інституцій та практичних заходів, спрямованих на збереження культурної спадщини від руйнування, пошкодження, незаконного переміщення чи знищення в умовах збройних конфліктів. Вона передбачає співпрацю держав, міжнародних організацій та громадянського суспільства для забезпечення захисту культурних об'єктів, пам'яток, музеїв, архівів тощо.

Складовими частинами цієї системи захисту культурних цінностей є:

- система міжнародних та вітчизняних нормативно-правових актів;
- міжнародні та вітчизняні установи та організації (ЮНЕСКО, Міністерство культури та інформаційної політики України, Державна інспекція культурної спадщини України);

- ідентифікація і маркування об'єктів що підлягають захисту;
- розроблення планів евакуації в разі потреби або захисту їх на місці (спеціальні укриття, посилена охорона);

- моніторинг і звітність про стан культурної спадщини в зонах конфлікту шляхом доступу на такі території міжнародних місій та інспекцій;

- відновлення після завершення конфлікту.

Однак, незважаючи на вищезазначене, проблеми збереження культурних цінностей залишаються гострими. Сучасні війни свідчать про те, що міжнародні договори не завжди ефективно працюють. Під час збройних конфліктів часто фіксуються випадки цілеспрямованого знищення культурних об'єктів як спосіб підриву ідентичності та духу населення окупованих територій. А повномасштабне вторгнення росії в лютому 2022 року продемонструвало, що поряд із військовими діями ведеться війна й проти культури. Країна-агресор неодноразово руйнувала пам'ятники, церкви, музеї та інші об'єкти культурної спадщини України. Це стало серйозним викликом для усієї міжнародної спільноти та ЮНЕСКО, оскільки важливі культурні цінності України опинилися під загрозою.

Культурні цінності, внесені до Міжнародного Реєстру, згідно з ст. 9 Конвенції, користуються імунітетом від будь-якого ворожого акту, направлено проти них. Сторони Конвенції також зобов'язуються утримуватися від використання цінностей та близьких до них ділянок у військових цілях [6].

Окрім міжнародно-правових інструментів, велике значення має також сучасна стратегія захисту культурних об'єктів. І тут, на мою думку, важливу роль відіграють сучасні технології: створення цифрових архівів, 3D-моделей пам'яток та музейних колекцій. Це дозволяє зберегти інформацію про об'єкти у випадку їх пошкодження або знищення, що стало важливим елементом сучасної системи збереження культурної спадщини. Однак потрібно розуміти, що такого роду інформація в будь-якому вигляді не замінить оригінальну версію кожного об'єкта культурної спадщини.

Не менш важливим є моральний і гуманітарний аспект. Захист культурних об'єктів під час війни є не лише технічним чи юридичним завданням, а й питанням збереження національної ідентичності та духовного спадку. Для багатьох народів культура є основою їхньої самосвідомості, тому її втрата під час війни може мати довготривалі наслідки для суспільства.

Важливо, щоб міжнародна спільнота продовжувала удосконалювати механізми захисту культури, адже збереження культурної спадщини — це збереження історії та майбутнього всього людства.

Висновок

Таким чином, система захисту культурних цінностей під час збройних конфліктів повинна бути комплексною. Вона має включати не лише міжнародні правові інструменти, а й новітні технології, моральні та стратегічні підходи. Події останніх років, зокрема війна в Україні, підкреслюють, наскільки важливою є ця місія. Захист культурної спадщини не лише є правовим обов'язком, а й має стратегічне та моральне значення для збереження історичної пам'яті, ідентичності націй та культурного розвитку всього світу. У цьому контексті важливо, щоб світова спільнота об'єднувалася для захисту культурних надбань, зважаючи на сучасні виклики і загрози.

Список використаних джерел:

1. Мельникова І. М. ГААЗЬКА КОНВЕНЦІЯ [Електронний ресурс] // Енциклопедія історії України: Т. 2: Г-Д / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії